

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА
ГРІНЧЕНКА

Факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти

Кафедра практичної психології

**ЗВ'ЯЗОК ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ ЗІ
СТРАТЕГІЯМИ ПОВЕДІНКИ У КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЯХ**

Бакалаврська робота

Студентка групи: КПБ1-21-4.0Д

ДАР'Я ТАРАСОВА

Науковий керівник:

доцент кафедри практичної психології

ЄВГЕНІЯ КАЛЮЖНА

Київ - 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЬ КОНФЛІКТУ ТА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ	5
1.1 Поняття конфлікту	5
1.2 Особистість у конфлікті: конфліктність та стратегії поведінки у конфлікті	7
1.3 Поняття ціннісних орієнтацій особистості та фактори їх формування	17
Висновки до розділу 1	33
РОЗДІЛ 2. Емпіричне дослідження зв'язку ціннісних орієнтацій особистості зі стратегіями поведінки у конфліктних ситуаціях	34
2.1 Програма та методичний інструментарій емпіричного дослідження	34
2.2 Аналіз емпіричного дослідження	35
2.2.1 Аналіз емпіричних показників	35
2.2.2 Аналіз зв'язку ціннісних орієнтацій особистості зі стратегіями поведінки у конфліктних ситуаціях	42
Висновки до розділу 2	44
ВИСНОВКИ	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	48
ДОДАТКИ	52

ВСТУП

Актуальність та доцільність теми. Комунікація була невід'ємною складовою життя протягом усієї історії людства. За давніх часів спілкування здійснювалося різноманітними невербальними шляхами, у той час як зараз є безліч широко доступних та комфортних методів взаємодії. Це безумовно надає нам можливість контактувати більше та якісніше з великою кількістю людей. Загальнодоступність спілкування відкриває багато можливостей, та підсилює його важливість у житті особистості. Нероздільно із поширенням доступної комунікації все актуальнішим явищем стають конфлікти. Вони також набувають нової форми, адже з легкістю поширюються в інтернеті. Це дослідження присвячуватиметься конфліктам, а саме поведінці людини у них.

Конфлікти є невід'ємною частиною людського спілкування, взаємодії у суспільстві та міжособистісних стосунків. І хоч незгоди сприймаються здебільшого як негативні емоції, стрес та тривожність, вони відіграють важливу роль у відносинах. Наявність суперечок у міжособистісному спілкуванні є закономірною. Конфлікти виникають, адже кожна особистість неповторна - усі ми маємо різний характер, різні погляди на життя, потреби, пріоритети та цінності. Непорозуміння допомагають визначити та окреслити свої кордони, інтереси, життєві орієнтири, а на ґрунті їх неспівпадіння зі співрозмовником з'являються конфліктні ситуації. У такому випадку, важливо, як саме партнери їх вирішують. Конструктивне вирішення непорозумінь, що виникають у близькій взаємодії між людьми призводить до зміцнення стосунків, адже створюють позитивний досвід подолання спільної проблеми. У той час як деструктивні шляхи навпаки підкреслюють наявність неузгодженостей у стосунках та підсилюють.

Ціннісні орієнтації є лише одним з аспектів, що формують поведінку особистості у тому числі і у конфліктних ситуаціях. Це дослідження

полягає у тому, аби знайти наявність зв'язку та охарактеризувати вагомість цього впливу.

Об'єкт дослідження: поведінка у конфліктних ситуаціях

Предмет: зв'язок стратегій поведінки у конфлікті з ціннісними орієнтаціями особистості.

Мета дослідження: виявити та охарактеризувати зв'язок ціннісних орієнтацій особистості зі стратегіями поведінки у конфліктних ситуаціях.

Завдання дослідження:

1. теоретично проаналізувати поняття конфлікту у психології, схильності особистості до конфліктів
2. теоретично проаналізувати формування ціннісних орієнтацій особистості
3. дослідити наявність зв'язку ціннісних орієнтацій особистості зі стратегіями поведінки у конфліктних ситуаціях
4. проаналізувати вагомість впливу ціннісних орієнтацій на поведінку у конфліктних ситуаціях

Метод дослідження: Дослідження здійснювалось з використанням наступних методик: Методика діагностики стратегій розв'язання конфліктних ситуацій Д.Джонсона і Ф.Джонсона (адаптований варіант Т.Д.Кушнірук). Тест на оцінку самоконтролю в спілкуванні (М. Снайдер). Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича.

База дослідження: у дослідженні взяли участь 32 респонденти різних вікових груп.

Структура та обсяг дослідження: робота складається з вступу, двох розділів з висновками до них, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ КОНФЛІКТУ ТА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ

1.1 Поняття конфлікту

У сучасному суспільстві термін «конфлікт» вживається надзвичайно часто. Він зустрічається як у повсякденному мовленні, так і в медіа-просторі - в публікаціях, блогах, новинних повідомленнях. Водночас це поняття широко використовується в багатьох наукових галузях, зокрема у філософії, політології, соціології, правознавстві та інших. Особливої уваги заслуговує його інтерпретація в межах психологічної науки.

У психологічному дискурсі поняття конфлікту розглядається як складне й багатогранне явище, що охоплює як внутрішньоособистісні суперечності, так і міжособистісні взаємодії. Психологія досліджує не лише зовнішні форми конфліктів, а й внутрішні психічні процеси, що їх супроводжують. Саме завдяки психологічному підходу стає можливим глибше розуміння причин конфліктних ситуацій, їхньої динаміки, впливу на емоційний стан особистості та поведінкові реакції.

Таким чином, для цілісного аналізу поняття конфлікту доцільно звернутися до його психологічного трактування, розглянути основні підходи до його вивчення, а також дослідити погляди провідних представників психологічної науки на природу цього явища.

Н. І. Пов'якель та Г. В. Ложкін визначають конфлікт як зіткнення протилежних сил (інтересів, цінностей, поглядів, позицій, думок) учасників взаємодії. За К. І. Платиновим конфлікт це - суперечність, яка складно піддається вирішенню і супроводжується сильними емоційними переживаннями. За І. В. Ващенко та С. П. Пренко характеризують конфлікт так: це прояв розбіжностей у інтересах чи незгоди між двома або більше сторонами (особами чи групами), коли кожна зі сторін прагне відстояти

свою позицію або досягти своїх цілей; суттєва відмінність поглядів; напружена суперечка (З. А. Сивогракова, Н. В. Алексєєнко, 2020)

За В. М. Нагаєвим конфлікт - це взаємодія між людьми, що проявляється в їхньому протистоянні через різні цілі або переконання. Кожна сторона прагне домогтися визнання своєї позиції чи досягнення своєї мети, при цьому перешкоджаючи іншій стороні діяти в тому ж напрямку [22, с 18].

З. А. Сивогракова та Н. В. Алексєєнко підсумовують: конфлікт - це загострення протиріч і зіткнення інтересів між двома чи більше сторонами в процесі соціальної взаємодії, що викликає негативні емоції. Він може проявлятися у відкритій або прихованій формі, а його метою є відстоювання власних переконань, інтересів чи цілей. Кожна сторона впевнена у своїй правоті й наполегливо бореться за свої позиції [27, с. 14].

Зарубіжні підходи до визначення конфлікту, зокрема в словнику Уебстера (Webster, N. (1983). *New Twentieth Century Dictionary* (2nd ed.). New York: Simon & Schuster.), спочатку описували його як "бійку, битву, боротьбу", акцентуючи увагу на фізичному протистоянні. Згодом термін набув ширшого значення, охоплюючи "різке розходження або протиставлення інтересів, ідей тощо". Таким чином, конфлікт почав розглядатися не лише як фізична взаємодія, а й як явище, що включає психологічний вимір. Американські вчені Д. Рубін, Д. Прут і Сунг Хе Ким підкреслюють, що сьогодні поняття "конфлікт" використовується настільки широко, що це може позбавити його чіткості. Вони вважають, що конфлікт базується на усвідомленні сторонами розбіжностей у своїх інтересах або на переконанні, що досягти цілей одночасно неможливо (Долинська Л. В., Матяш-Заяц Л. П., 2010).

Ложкін і Пов'якель (2006) зібрали різні класифікації конфліктів, що відображають їхню природу та особливості перебігу. За рівнем соціальної

взаємодії вони поділяються на **міжособистісні**, **групові**, **міжгрупові** та **соціальні** конфлікти. Міжособистісні конфлікти виникають між окремими людьми, групові – всередині колективів, міжгрупові стосуються протистояння між різними соціальними групами, а соціальні конфлікти охоплюють масштабні суспільні суперечності. За причинами виникнення конфлікти можуть бути **ціннісними**, **ресурсними**, **рольовими** або **інформаційними**. Ціннісні виникають через відмінності у світогляді та переконаннях, ресурсні – через боротьбу за обмежені ресурси, рольові – через суперечності між соціальними ролями, а інформаційні – через нестачу або спотворення інформації. За характером перебігу конфлікти поділяються на **латентні** та **відкриті**: перші залишаються прихованими, тоді як другі проявляються у формі активного протистояння. Також конфлікти можуть бути **конструктивними**, коли сприяють розвитку та вирішенню проблем, або **деструктивними**, якщо призводять до загострення напруженості та руйнування стосунків. Залежно від наслідків конфлікти можуть бути **функціональними**, тобто сприяти позитивним змінам, або **дисфункціональними**, що мають руйнівний вплив. За способом вирішення вони поділяються на **компромісні**, коли сторони частково задовольняють свої інтереси, **консенсусні**, що базуються на повному узгодженні позицій, та **конфронтаційні**, у яких учасники залишаються у протистоянні без можливості знайти спільне рішення (Ложкін & Пов'якель, 2006).

1.2 Особистість у конфлікті: конфліктність та стратегії поведінки у конфлікті

Враховуючи, що об'єктом дослідження є поведінка особистості у конфліктних ситуаціях, важливо насамперед окреслити психологічні особливості особистості в контексті конфлікту. Частина розділу номер 1.2 присвячена аналізу поняття конфліктності як індивідуальної риси, що

впливає на сприйняття та розв'язання суперечностей. Також розглядаються основні підходи до класифікації стратегій поведінки у конфлікті, що дозволяє глибше зрозуміти механізми взаємодії між учасниками конфлікту. Це створює підґрунтя для подальшого емпіричного аналізу та визначення ефективних моделей поведінки в умовах конфліктної взаємодії.

Бортун визначає конфліктність особистості - як її схильність до конфліктних взаємодій, яка проявляється через частоту конфліктів, способи реагування та поведінку в складних ситуаціях. Вона може набувати як конструктивного, так і деструктивного характеру, що залежить від індивідуальних особливостей, соціального оточення та сформованих стратегій взаємодії [4, с. 21].

Формування конфліктності особистості визначається впливом різних чинників, серед яких особливе місце займають індивідуально-психологічні характеристики, соціальні установки, комунікативні навички та життєві обставини (Чала, 2020). До індивідуальних особливостей належать темперамент, рівень тривожності, емоційна стійкість та здатність до саморегуляції. Соціальні установки та попередній досвід взаємодії впливають на сприйняття конфліктних ситуацій та готовність до їх розв'язання. Наприклад, негативний соціальний досвід або виховання в середовищі, де конфлікти розглядалися як єдиний спосіб взаємодії, може сприяти формуванню деструктивної конфліктності. Водночас, розвинені комунікативні навички та емоційна гнучкість сприяють конструктивному розв'язанню конфліктів (Власенко & Кутішенко, 2022).

Окрему роль у формуванні конфліктної поведінки відіграє суб'єктивне сприйняття конфлікту та фактори, які можуть викривлювати його розуміння. Г. В. Ложкін та Н. І. Пов'якель підкреслюють, що переживання стресу учасником конфлікту може мати негативний вплив на його

мислення, що, своєю чергою, призводить до викривленого розуміння ситуації. Подібний ефект спостерігається і при сильних негативних емоціях чи під час кризових станів. Крім того, деякі особистісні якості можуть ускладнювати адекватне сприйняття конфлікту, зокрема заздрість, ригідність, агресивність. Вживання алкоголю чи наркотичних речовин, а також залежність від них, ще більше погіршує здатність до раціонального аналізу конфліктної ситуації. Важливим фактором є також упереджене ставлення до опонента, що може спровокувати додаткові емоційні бар'єри та викривлення у сприйнятті його намірів. Якщо ж учасники конфлікту недостатньо добре знайомі між собою, це створює сприятливе підґрунтя для маніпуляцій, страху та, як наслідок, труднощів у його вирішенні. Додатковим ризиком для адекватного розуміння ситуації є надмірна емоційна заангажованість у вирішення конфлікту, особливо якщо його результат є критично важливим для обох сторін. Також ускладнюють об'єктивне сприйняття конфлікту низький рівень критичного мислення, підвищена сугестивність та загалом низький когнітивний рівень учасників, а також проблеми з саморегуляцією [18].

Конструктивна конфліктність полягає у здатності особистості ефективно вирішувати конфлікти, використовуючи їх як можливість для розвитку та вдосконалення міжособистісних відносин. Як зазначає Бортун (2019), людина з конструктивним підходом до конфліктів демонструє високу здатність до самоконтролю, управляє власними емоціями та усвідомлює їхній вплив на ситуацію [4, с. 22]. Вона орієнтується на вирішення проблеми, а не на протистояння, здатна гнучко змінювати свою поведінку відповідно до обставин та враховувати інтереси іншої сторони. Дослідження Власенко та Кутішенко (2022) показало, що основними ознаками конструктивної поведінки у конфлікті є виваженість, раціональність, конкретність у спілкуванні, орієнтація на проблему та

повага до опонента . Важливу роль у конструктивному підході до конфліктів відіграє рефлексія власних дій, здатність передбачати наслідки своєї поведінки та вибудовувати довгострокові стратегії взаємодії. Наслідками такої поведінки стають покращення якості міжособистісних відносин, зміцнення довіри між учасниками конфлікту, розвиток особистості та формування психологічної стійкості [6, с 143].

Натомість **деструктивна конфліктність** сприяє загостренню конфліктів і може мати руйнівні наслідки. Чала (2020) визначає її як негативну рису особистості, що виявляється у частому ініціюванні конфліктів, нездатності до компромісу, агресивності та домінантній поведінці. Вона проявляється у високій емоційній збудливості, імпульсивності та низькій стресостійкості. Люди з деструктивною конфліктністю часто не здатні до емпатії, ігнорують точку зору опонента та не прагнуть до компромісу. У їхній поведінці закріплені негативні патерни, які вони повторюють у взаємодії з іншими, що ускладнює вирішення конфліктів. Вони можуть використовувати маніпулятивні стратегії, провокувати конфлікти з метою отримання влади або досягнення власних цілей за рахунок інших [32, с 4-8].

Таким чином, конфліктність особистості є складним психологічним феноменом, який може мати як позитивний, так і негативний вплив на міжособистісні стосунки та соціальну адаптацію. Визначальними чинниками є особистісні якості, рівень комунікативних навичок, емоційна зрілість та соціальне середовище. Розвиток конструктивної конфліктності сприяє гармонійній взаємодії та особистісному зростанню, тоді як деструктивна конфліктність стає перешкодою для успішної соціалізації та самореалізації.

І. Власенко та В. Кутішенко визначають конфліктність як невід'ємну складову людських взаємин і акцентує увагу на різниці між конструктивною та деструктивною поведінкою в конфліктних ситуаціях. Конструктивна поведінка передбачає усвідомлене управління взаємодією, спрямоване на розв'язання проблеми та зменшення напруги між сторонами. Вона включає вибір відповідної стратегії, зосередженість на вирішенні ситуації та підтримання продуктивних стосунків з опонентом. Основними її характеристиками є раціональність, виваженість, орієнтація на проблему, етичність, усвідомленість і здатність до аргументованого діалогу. Однак конструктивна поведінка може бути ускладнена як внутрішніми (закріплені моделі поведінки, недостатній рівень комунікативних навичок, нестабільна самооцінка), так і зовнішніми (деструктивні дії опонента, складність конфліктної ситуації, особистісні особливості учасників) факторами. Авторки наголошують, що важливу роль у конструктивному розв'язанні конфліктів відіграють емоційна саморегуляція, усвідомлення власних реакцій та гнучкість у поведінкових стратегіях. Як наслідок, така поведінка сприяє досягненню цілей, стабілізації емоційного стану, збереженню психологічного благополуччя та покращенню стосунків, тоді як деструктивні реакції можуть загострювати конфлікт і мати негативні наслідки для учасників (Власенко та Кутішенко, 2022).

Бортун розглядає психологічне здоров'я не просто як відсутність психічних розладів, а як гармонійну взаємодію людини із соціальним середовищем, її здатність до саморозвитку, адаптації та ефективного вирішення конфліктів. Конструктивна конфліктність трактується як інтегративна здатність особистості аналізувати конфліктні ситуації, рефлексувати їхні наслідки та знаходити продуктивні шляхи вирішення, що ведуть до особистісного та професійного зростання. Особливо ця тема

актуальна для студентської молоді, яка стикається з численними внутрішньоособистісними та міжособистісними конфліктами через соціально-економічні виклики та процес самовизначення. Висновок статті підтверджує, що конструктивна конфліктність є критерієм психологічного здоров'я, оскільки сприяє соціальній адаптації, ефективній комунікації та особистісному розвитку [4, с. 19–22].

Одним із найвідоміших підходів до аналізу стилів поведінки в конфлікті є модель, розроблена К. Томасом і Р. Кілманом (Thomas & Kilmann, 1976). Вона ґрунтується на двох основних вимірах: наполегливість (тобто прагнення особи реалізувати власні інтереси) і співпраця (готовність враховувати інтереси інших учасників взаємодії). Залежно від поєднання цих двох факторів, автори виокремлюють п'ять основних стратегій поведінки: конкуренція, співпраця, компроміс, уникання та пристосування.

Конкуренція (competing) передбачає високий рівень наполегливості при мінімальному рівні кооперативності. У цьому випадку індивід прагне домінувати, реалізуючи свої цілі за рахунок іншої сторони. Такий стиль може бути доцільним у кризових ситуаціях, де важливе швидке прийняття рішень, однак його надмірне використання здатне породити опір і зниження довіри з боку партнерів.

Співпраця (collaborating) є стратегією з високим рівнем і наполегливості, і співпраці. Вона передбачає пошук рішень, які максимально задовольняють інтереси обох сторін. Такий підхід є продуктивним у складних, довготривалих конфліктах, особливо тоді, коли від якості рішення залежить ефективність взаємодії в майбутньому. Співпраця також сприяє взаємному навчанню, розвитку довіри та творчих підходів до вирішення проблем.

Компроміс (compromising) розташовується між конкуренцією та пристосуванням. Він характеризується середнім рівнем наполегливості й співпраці. У цьому випадку обидві сторони йдуть на взаємні поступки. Така стратегія є ефективною у ситуаціях, коли сторони мають приблизно однакову позицію сили й прагнуть досягти швидкого вирішення.

Уникання (avoiding) полягає в свідомому ухиленні від конфлікту, що може проявлятися як ігнорування проблеми, так і її відкладення. Цей стиль може бути корисним у ситуаціях, де питання не має принципового значення або потребує додаткового аналізу, але при системному використанні ризикує перетворитися на пасивну форму поведінки, яка перешкоджає вирішенню конфлікту.

Пристосування (accommodating) - це стратегія з низькою наполегливістю та високим рівнем співпраці. Особа свідомо поступається власними інтересами на користь іншої сторони задля збереження гармонії або підтримання відносин. Така поведінка може бути корисною в короткостроковій перспективі, але при надмірному застосуванні призводить до втрати впевненості у власній позиції та накопичення напруги.

Важливо зазначити, що всі п'ять стилів можуть бути однаково ефективними залежно від контексту конфліктної ситуації. Успішне управління конфліктами вимагає гнучкості, тобто здатності адаптувати поведінку відповідно до умов конкретної взаємодії (Thomas & Kilmann, 1976).

На вибір стратегії поведінки в конфлікті впливають як особистісні, так і зовнішні чинники. До індивідуальних належать риси характеру, емоційна зрілість, рівень морального розвитку, вік, досвід, а також ставлення до інших людей. Важливими є також ситуаційні фактори - стиль спілкування

у сім'ї, приклади поведінки дорослих, емоційний стан особистості в момент конфлікту.

Багато підлітків демонструють переважно деструктивні стратегії поведінки, такі як суперництво або уникнення. Це пов'язано з бажанням самоствердитися, нестачею навичок конструктивної взаємодії, а також впливом соціального оточення. Часто підлітки просто не знають, як інакше можна вирішувати суперечності, окрім як через конфлікт або силу (Павлюченко, 2020).

Вибір певної стратегії поведінки в конфліктній ситуації залежить від кількох ключових чинників. Насамперед, важливим є те, на чому зосереджується особа - на задоволенні власних інтересів чи інтересів іншого учасника конфлікту. Якщо людина орієнтується переважно на себе, вона може використовувати суперництво; якщо ж враховує позицію іншої сторони - надає перевагу співробітництву або пристосуванню.

Ще один суттєвий чинник - це оцінка ефективності й "ціни" тієї чи іншої стратегії. Людина обирає таку модель поведінки, яка, на її думку, найкраще допоможе досягти бажаного результату з мінімальними втратами. Наприклад, стратегія співробітництва є прийнятною, коли існує взаємна довіра та попередній досвід позитивної взаємодії, а компроміс або уникнення можуть бути застосовані, коли час чи ресурси обмежені.

Також на вибір стратегії впливають психологічні особливості особистості, зокрема рівень стресостійкості, тривожність, потреба в збереженні відносин, а також ступінь готовності до відкритого обговорення.

Рівень емоційного інтелекту прямо впливає на те, як людина поводить себе в конфлікті. Особистості з розвиненим емоційним інтелектом краще усвідомлюють власні емоції й емоції інших, що дозволяє їм ефективніше

регулювати поведінку, уникати імпульсивних реакцій та зберігати конструктивний підхід.

Такі люди частіше обирають стратегії співробітництва чи компромісу, а не агресивні чи унікальні форми. Вони здатні бачити не лише зовнішній прояв конфлікту, але й емоційний контекст, що сприяє успішнішому його вирішенню (Бондарчук, 2022).

Сиблінгові стосунки, тобто взаємодія між братами і сестрами, суттєво впливають на розвиток навичок міжособистісного спілкування та формування стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях. Саме в таких відносинах дитина вперше вчиться домовлятися, конкурувати, захищати власні інтереси або підкорюватись, що згодом відображається у її поведінці поза межами сім'ї.

Окреме значення має порядок народження. Старші діти, як правило, демонструють лідерські якості, молодші - прагнуть до гнучкості або підтримки, а єдині діти можуть мати труднощі з соціальною адаптацією через відсутність досвіду сиблінгового спілкування. Тип взаємодії між сиблінгами - чи переважають у ньому довіра і розуміння, чи навпаки конфлікти і суперництво - формує базові моделі поведінки в конфлікті (Павлюченко, 2020).

Американські дослідники Девід Джонсон і Роджер Джонсон запропонували **теоретичну модель стратегій** поведінки у конфліктній ситуації, що базується на двох основних параметрах: рівень турботи про власні інтереси (concern for self) та рівень турботи про інтереси іншої сторони (concern for others). Залежно від поєднання цих чинників, вони виокремили п'ять основних стратегій реагування на конфлікт:

1. **Переговори**, орієнтовані на розв'язання проблеми (problem-solving negotiations) - сова:

Ця стратегія передбачає прагнення знайти таке рішення, яке максимально задовольняє інтереси обох сторін конфлікту. У фокусі - співпраця, обмін аргументами, активне слухання, спільне формулювання компромісних рішень. В українській адаптації Тетяни Кушнірук ця стратегія позначається образом сови, що символізує мудрість, виваженість і здатність до розумного діалогу. У цій же версії стратегія має назву “конфронтація” - як форма відкритого, але конструктивного зіткнення позицій.

2. **Згладжування** (smoothing) - ведмедик:

Цей стиль поведінки полягає у свідомій поступці власними інтересами заради збереження гармонійних стосунків. Він є доцільним у ситуаціях, коли міжособистісна злагода важливіша за результат конфлікту. У метафоричній формі Кушнірук передає цю стратегію образом ведмедика, що уособлює м'якість, лагідність і схильність до умиротворення.

3. **Примус** (forcing / win-lose negotiations) - акула:

Цей підхід характеризується домінуванням власних інтересів і нехтуванням потребами іншої сторони. Він заснований на нав'язуванні власного бачення шляхом тиску або агресії. У Кушнірук цій стратегії відповідає образ акули - прямолінійної, рішучої, готової до конфлікту задля перемоги.

4. **Компроміс** (compromising) - лисиця:

Обидві сторони конфлікту частково поступаються для досягнення прийняттого результату. Це стратегія взаємного балансу, ефективна в умовах обмеженого часу або ресурсів. У тваринній метафориці української адаптації її символізує лисиця, як уособлення хитрості, розважливості та гнучкості.

5. Ухилення (withdrawing) - черепаха:

Особа свідомо уникає конфлікту, дистанціюється як від розв'язання проблеми, так і від взаємодії. Такий стиль може бути доцільним, коли конфлікт не є принциповим або емоційно виснажливим. Образ черепахи тут передає ідею захисту, замкненості та уникнення конфронтації [33].

Адаптація методики Джонсона і Джонсона українською мовою здійснена Тетяною Кушнірук. Вона представлена у збірнику під редакцією Тетяни Дзюби (2005) у вигляді опитувальника, що дозволяє визначити домінантний стиль поведінки респондента у конфліктній ситуації. Застосування образів тварин у цій версії не лише виконує ілюстративну функцію, а й сприяє глибшому емоційному розумінню суті кожної з п'яти стратегій.

1.3 Поняття ціннісних орієнтацій особистості та фактори їх формування

Ціннісні орієнтації є важливою складовою світогляду кожної особистості, оскільки вони визначають не лише ставлення людини до світу навколо, а й її внутрішні переконання, вибір і поведінку. Ці орієнтації відображають систему цінностей, яка формується під впливом культурних, соціальних та індивідуальних чинників. Вони відіграють важливу роль у розвитку особистості, її моральних та етичних установках, а також у процесі самореалізації.

Терміни цінностей та ціннісних орієнтацій можна розглядати досить широко, адже свій погляд на ці поняття мають різні соціально-гуманітарні науки (Коханова О. П., 2015).

У XX столітті поняття «цінність» і «ціннісні орієнтації» стали об'єктом уваги науковців. Спершу соціологи вважали їх соціальними установками, що впливають на поведінку індивіда, а потім ці терміни стали звучати й у

деяких інших соціально-гуманітарних науках (Матяж С. В., Березанська А. О., 2013).

Цікаво, що в певних психологічних теоріях поняття цінностей не є науковим. К. Левін свідомо виключає ціннісні судження зі складу наукових психологічних понять. Він справедливо наголошує, що психологія виходить за межі класифікації, якщо вона базується виключно на ціннісних критеріях. Він також підтримував принцип об'єктивності в дусі М. Вебера, який висунув ідею «ціннісної нейтральності», К. Левін поширює критичне ставлення до ціннісних суджень на ціннісні уявлення загалом. На його думку, головною перевагою емпіричного підходу є відсутність будь-яких «ціннісних концепцій».

Також у біхевіоризмі цінності не є об'єктом вивчення та не розглядаються через науковий погляд. За Б. Скіннером, питання цінностей вирішується на основі наукових даних, і з розвитком точних методів аналізу соціальних взаємодій це питання стає другорядним.

Для біхевіористів етика, мораль і цінності – це результати асоціативного навчання. Людська поведінка в класичному біхевіоризмі пояснюється реакціями на зовнішні стимули, сила яких залежить від підкріплення. Водночас Е. Толмен вводить поняття «цінності» як привабливості цільового об'єкта, а Дж. Роттер у теорії соціального навчання розглядає «цінність підкріплення» і «цінність потреби» як ключові фактори, що визначають поведінку. Очікувана цінність залежить від суб'єктивної оцінки соціальної ситуації.

Класичний психоаналіз З. Фрейда акцентує увагу на біологічних чинниках розвитку особистості, пов'язуючи психічні явища з фізіологією мозку. Основою поведінки є неусвідомлені інстинкти («Ід»), спрямовані на задоволення потреб. «Супер-его» виступає моральним регулятором, переймаючи цінності від батьків і суспільства. Джерелом цінностей

можуть бути як соціальні установки «Супер-его», так і індивідуальні принципи «Его» (Кислинська Д.М., Мілорадова Н.Е., 2016).

Неофрейдисти прагнули соціологізувати теорію З. Фрейда. Е. Фромм вважав, що людина має потребу в цінностях, які спрямовують її вчинки та почуття. Він поділяв цінності на: офіційно визнані, неусвідомлювані (релігійні та гуманістичні) та дійсні, несвідомі (породжені соціальною системою). Друга група мотивує поведінку безпосередньо. Обидві групи формують ієрархію, де вищі цінності визначають інші як засіб їх реалізації.

Гуманісти, зокрема А. Маслоу, досліджували роль вищих цінностей. У його теорії центральним є самоактуалізація - прагнення людини до розвитку своїх можливостей, що є вершиною ієрархії потреб. Маслоу виділяє: Б-цінності (буттєві) - вищі цінності самоактуалізованих людей (істина, добро, краса, цілісність тощо) та Д-цінності (дефіцитні) - нижчі цінності, орієнтовані на задоволення незадоволених потреб (Коляда Н. В., Тарасова Т. Б., 2024).

Г. Оллпорт вважав, що джерелом більшості цінностей особистості є мораль суспільства, але існують і такі ціннісні орієнтації, як допитливість, ерудиція, спілкування, які не продиктовані моральними нормами. Моральні цінності формуються через зовнішнє підкріплення і слугують засобами для досягнення внутрішніх цілей особистості. Процес перетворення зовнішніх цінностей у внутрішні Оллпорт називає «функціональною автономією», коли «категорії знання» стають «категоріями значущості» через самостійне усвідомлення їх сенсу.

За В. Франклом, усвідомлення цінностей надає їм об'єктивного й універсального характеру: цінність існує незалежно від того, чи приймає її людина. Він визначав цінності як «універсалії сенсу» – смисли, значущі для більшості людей протягом історії. Суб'єктивна значущість цінностей,

за його словами, повинна супроводжуватися відповідальністю за їх реалізацію.

На думку українського психолога К. К. Платонова, активність людини обумовлена її переконаннями, які разом зі світоглядом, інтересами, ідеалами, моральними якостями та потребами формують підструктуру особистості під назвою «спрямованість і відносини особистості». Спрямованість особистості займає найвищий рівень в її ієрархічній структурі, має соціальну зумовленість і формується в процесі виховання (Кислинська Д.М., Мілорадова Н.Е., 2016).

Інший український психолог І. Бех наголошує, що при вивченні структури ціннісних орієнтацій особистості необхідно враховувати єдність їх динамічної та змістовної сторін. Він акцентує увагу на тому, що особистісні цінності формуються не на основі вроджених інстинктів чи несвідомих тенденцій, а через свідоме й осмислене відображення реальності. Ціннісна структура, за цим підходом, базується на «пізніх» генетичних утвореннях, а не на ранніх фізіологічних зв'язках. Важливим чинником формування цінностей є інтелектуальна праця людини, спрямована на глибоке і всебічне осмислення дійсності (Петров А.О., 2022).

Підсумовуючи погляди різних психологів та психологічних теорій з приводу вивчення цінностей. Ці підходи відображають еволюцію уявлень про цінності - від їх ігнорування до визнання центральною складовою особистості. можна дійти до того висновку, що ця тема так чи інакше підіймається хоч і трактується по різному. Значна частина підходів хоч і не має саме такого терміну, проте має певні подібні поняття.

Наступним етапом теоретичного аналізу ціннісних орієнтацій особистості є аналіз визначень, які цьому терміну надають науковці.

У соціальній психології термін **«ціннісні орієнтації»** має два основних значення:

1. Це ідеологічні, політичні, моральні, естетичні та інші цінності, які слугують основою для оцінювання суб'єктом дійсності та визначення напрямку його орієнтації у світі.
2. Це спосіб визначення значущості предметів чи явищ.

Ціннісні орієнтації формуються через засвоєння соціального досвіду й проявляються у таких аспектах особистості, як цілі, ідеали, упередження, інтереси тощо. Лише соціально зріла особистість здатна зробити свідомий вибір у межах цих орієнтацій (Петров А. О., 2022).

Жураковська Д. А. Та Гудима О. В. зазначають, що більшість науковців вважають ціннісні орієнтації ключовим компонентом особистості, що впливає на її поведінку та ставлення до праці. Вони визначають ціннісні орієнтації як установку особистості на матеріальні та духовні цінності суспільства, що підсумовує її життєвий досвід. Цей компонент структури особистості є центральною віссю свідомості, навколо якої формуються думки, почуття та вирішуються життєві питання [10].

Мазур та Дружина зазначають, що ціннісні орієнтації є тісно пов'язаними з поведінкою людини, надаючи їй характеру усвідомлених дій. Вони формуються внаслідок внутрішньої та зовнішньої взаємодії під час розвитку особистості й відображають суб'єктивне сприйняття об'єктивної реальності в свідомості конкретного індивіда. Усвідомлення цих цінностей визначає життєву спрямованість людини та її орієнтацію в соціальному середовищі [21].

Ю. Шайгородський розглядає ціннісні орієнтації особистості як складну структуру, що об'єднує мотивацію і смисли, визначаючи цілісність і спрямованість людини. Вони проявляються у її життєвих цілях, ідеалах, переконаннях, планах і рисах характеру. Ціннісні орієнтації лежать в основі свідомості та поведінки, впливаючи на розвиток і формування особистості, а також виконують роль регулятора норм і правил поведінки. Їх формування відбувається через оцінювання та вибір значущих об'єктів і

явищ, що мають сенс для індивіда, об'єднуючи як суспільні, так і особистісні цінності, які змінюються в процесі життя [28].

Існує багато класифікацій ціннісних орієнтації особистості :

Матяж С. В. і Березянська А. О. визнають декілька класифікацій ціннісних орієнтацій особистості. Філософська класифікація: релігійні, етичні, естетичні, логічні й економічні. Соціологічна класифікація: цінності розглядаються як нормативи або регулятори діяльності. Їх розділяють на:

- Цінності-норми.
- Цінності-ідеали.
- Цінності-цілі.
- Цінності-засоби.

У психології зустрічаються класифікації, що групуються за предметом або змістом об'єктів, на які вони спрямовані (соціально-політичні, моральні, економічні тощо), та за суб'єктом ставлення (суспільні, групові, колективні, індивідуальні).

Загальна класифікація:

- За об'єктом засвоєння – матеріальні, морально-духовні.
- За метою засвоєння – егоїстичні, альтруїстичні.
- За рівнем узагальненості – конкретні, абстрактні.
- За способом вияву – ситуативні, стійкі.
- За роллю в діяльності людини – термінальні, інструментальні.
- За змістом діяльності – пізнавальні, творчі, естетичні, наукові, релігійні.
- За приналежністю – особистісні, групові, суспільні, національні, загальнолюдські.

Також згадується розподіл цінностей на **абсолютні** (доброта, правда, свобода), **національні** (патріотизм, історична пам'ять), **громадянські** (права, обов'язки), **сімейно-родинні** (подружня вірність, турбота про дітей) та **особистісні** (риса характеру, стиль життя) [19].

Берегова Н.П. , Джигун Л.М. та Ігумнова О.Б. виокремлюють два класи цінностей: **термінальні** (цінності-цілі), які відображають довгострокові життєві перспективи, та **інструментальні** (цінності-засоби), які визначають способи досягнення цих цілей. А також виділяють п'ять основних груп ціннісних орієнтацій для юнацького віку:

1. Цінності особистого життя – здоров'я, любов, дружба, щасливе сімейне життя.
2. Індивідуальні цінності – матеріальне забезпечення, незалежність, сміливість, життєрадісність.
3. Етичні цінності – чесність, вихованість, милосердя.
4. Цінності професійної спрямованості – цікава робота, суспільне визнання, самоконтроль.
5. Цінності розвитку і пізнання – творчість, розвиток, активна діяльність [2].

На основі тесту М. Рокича Брісвіт (Brithwaite) і Лоу (Law) розробили таблицю “Мети та методи цінностей”. На відміну від тесту М. Рокича, їхній інструмент більше орієнтований на виявлення абсолютних цінностей, а також визначення суспільних і особистих цілей.

Клакхон (Kluckhohn) виокремив п'ять ключових чинників, які формують ціннісні орієнтації:

- цінності, що базуються на відношенні людини до природи;
- цінності ідеальної особистості;
- цінності міжособистісних стосунків;
- цінності, пов'язані з часом і його організацією;
- цінності природи і людини (Жирун, 2007).

Ціннісні орієнтації – це ключові елементи внутрішньої структури особистості, які формуються на основі життєвого досвіду, визначаючи важливе та суттєве для людини. Вони є психологічними новоутвореннями, що складають систему світоглядних установок особистості у ставленні до себе, інших людей і суспільства. Цінності включають визнання незалежності, віру у власні сили, повагу до права на самореалізацію та дбайливе ставлення до умов існування (Петров А.О., 2022).

О. А. Жирун зазначає, що цінність визначається як ставлення людей до важливості певних явищ. Це може бути зовнішнє уявлення про значущість явища або внутрішній сенс, який формує вибір способу, стилю та цілей поведінки людини [11, с 2].

Ю. Шайгородський аналізуючи поняття «ціннісні орієнтації» розглядає його в тому числі через термін «орієнтація». У соціальній психології цей термін зазвичай описує взаємодію між особистістю та її середовищем. Цей зв'язок реалізується через пізнання та орієнтації. Пізнання забезпечує суб'єктивне сприйняття навколишнього світу, а орієнтації визначають ставлення до них. Отже, завдяки орієнтаціям людина обирає об'єкти, які є для неї важливими [28, с 66].

Коберник Л. О. зазначає, що цінність є об'єктивною, тоді як ціннісна орієнтація має суб'єктивний характер. Перетворення цінностей на ціннісні орієнтації свідчить про процес об'єктивації особистості. Цінність

характеризується якісними показниками, що визначають її кількісну характеристику. Цінність, що об'єднує естетичні, філософські та етичні значення об'єкта, переходить у ціннісну орієнтацію завдяки взаємодії емоційно-чуттєвої, раціональної та вольової сфер людської психіки. У системі відносин “об'єкт-особистість” емоційно-чуттєва сфера виступає як “приймач” ціннісної інформації, раціональна – як “механізм її обробки”, а вольова – як “виконавець” [12, с 2].

Коляда Н. В. та Тарасова Т. Б розглядають «цінність» може розглядатися з різних аспектів: 1. Як суспільний ідеал – це створене суспільною свідомістю абстрактне уявлення про те, якими мають бути норми й ідеали в різних сферах життя, що охоплює як загальнолюдські, так і історично зумовлені цінності. 2. Як об'єктивне явище – це вираження цінностей у матеріальних і духовних творах культури або через людські вчинки. 3. Як особистісна складова – це соціальні цінності, які інтегруються в психологічну структуру людини через її життєвий досвід і стають її особистісними переконаннями [14].

За твердженням М. Рокича, цінності є стійкими переконаннями, які визначають пріоритетність певних способів поведінки чи кінцевих цілей. Цінності та установки виступають психологічними чинниками, що впливають стану, орієнтованого на конкретний об'єкт або ситуацію, тоді як цінності мають більш абстрактний характер і відіграють важливішу роль у житті людини (Коханова О. П., 2015).

Цінності у суспільній свідомості та індивідуальних орієнтаціях виконують низку спільних функцій. Зокрема, диференційна функція полягає у визначенні унікальності явища та його статусу, тоді як інтегративна об'єднує окремі явища через спільні ознаки. Систематизуюча функція забезпечує упорядкування явищ у системи взаємозалежностей, а смисловизначальна допомагає зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки.

Цілевизначальна функція співвідносить явища з ідеальними чи абсолютними цінностями, тоді як консервуюча зберігає досвід шляхом його кодування. Комунікаційна функція створює основу для спілкування між людьми, націями та соціокультурними формаціями, а коригуюча впливає на життя особистості й суспільства, нормалізуючи та моделюючи їх поведінку. Усі ці функції мають складний і суперечливий характер (Кобернік Л. О., 2008).

Окрім регулятивної функції, ціннісні орієнтації відіграють важливу роль як психологічний ресурс особистості. Дослідження сучасних авторів (Кононенко О. І., Кононенко А. О., Крошка К. І., Базика Є. Л., 2023) свідчать, що система цінностей є основою для формування життєстійкості - здатності людини підтримувати психічне здоров'я, адаптуватися до кризових ситуацій та ефективно долати стресові фактори. У складних обставинах, таких як війна або інші соціальні потрясіння, на перший план виходять дефіцієнтні цінності (безпека, спокій, стабільність), які визначають поведінкову реакцію особистості, зокрема її стратегії взаємодії в конфліктних ситуаціях. Такий підхід дозволяє розглядати ціннісні орієнтації не лише як світоглядні орієнтири, але й як важливий адаптивний механізм [15].

Савенко О. О. зазначає, що в періоди значних соціальних змін система ціннісних орієнтацій особистості зазнає серйозних трансформацій, оскільки вона формується під впливом соціального середовища: сім'ї, освітніх закладів, однолітків та інших груп. Ціннісні орієнтації відіграють важливу роль у визначенні поведінки, світогляду та мотивації особистості, відображаючи її рівень соціальної та психологічної зрілості. Вони формуються в процесі соціалізації, залежать від змісту та ієрархії індивідуальних і суспільних цінностей, визначаючи життєві позиції, ставлення до світу та активну діяльність людини. У сучасному суспільстві,

де відсутня узгоджена система виховання, молодь стикається зі стихійним впливом різних факторів, що ускладнює гармонійний розвиток особистості та її орієнтацію у системі загальнолюдських цінностей [13].

Ю. Шайгородський перераховує чинники формування цінностей - біологічні, соціальні, культурні тощо. Їхнє унікальне поєднання визначає особистісний характер цінностей, який базується на загальнолюдських цінностях. Загальнолюдські цінності стають індивідуальними, якщо вони інтегруються у внутрішній світ людини й набувають особистісного значення. Тріада «загальнолюдські цінності – суспільні цінності – особистісні цінності» слугує критерієм класифікації, яка відображає історичний розвиток людства та тенденцію до усвідомлення його сутнісних цінностей. Цінності формуються під впливом соціальних норм, але трансформуються всередині особистості: одні залишаються зовнішніми вимогами, інші стають внутрішніми орієнтирами, а деякі створюються самою людиною (самоактуалізація, самоконтроль тощо). Норми, як зовнішній регулятор, зумовлюють суспільну поведінку, тоді як цінності визначають її внутрішню мотивацію. Гармонійний розвиток вимагає, щоб норми набували для особистості ціннісного змісту, сприяючи саморегуляції. Екзистенціальні цінності, пов'язані з пошуком сенсу життя, є інтроспективними, динамічними й глибоко особистісними. Як зауважує В. Франкл, саме совість виступає «органом смислу», допомагаючи людині визначати власні ціннісні орієнтири [28, с 68-70].

П. Ігнатенко у своєму дослідженні обґрунтовує психологічну структуру ціннісних орієнтацій, що включає потреби, ставлення, інтереси, мотиви, цілі, ідеали, свідомість, переконання, рішення та цінності. Він підкреслює, що розвиток ціннісних орієнтацій відбувається завдяки взаємодії психологічних структур із соціальними умовами, які визначають діяльність людини. Процес формування цінностей рухається від

конкретного до абстрактного: спочатку виникає ставлення до окремих людей, потім до груп, виду, а згодом - до людства загалом, при цьому всі попередні рівні містять у собі вищу мету – формування універсальних людських цінностей. Серед ключових механізмів цього процесу виділяють соціальний (інтеріоризація та екстеріоризація культурного досвіду), психологічний (розвиток свідомості через установки, інтереси, мотиви, цілі та переконання) і педагогічний (навчання, виховання та розумовий розвиток особистості) (Петров А.О., 2022).

Михайлишин У.Б., Завацький В.Ю., Гетта О.М. поділяють процес розвитку ціннісних орієнтацій на три основні етапи. На початковому етапі юнаки й дівчата переосмислюють попередні цінності та ідеали, аналізуючи їхню актуальність та відповідність реальним умовам життя. На другому етапі відбувається засвоєння нових цінностей через вплив соціальних інституцій, таких як сім'я, школа чи медіа, що формує нові уявлення про оточення та поведінку. Третій етап полягає у внутрішньому прийнятті цих цінностей, їх інтеграції в особисту систему орієнтирів, що формує індивідуальну ієрархію цінностей

Юнацький вік характеризується активним становленням світогляду, у якому молодь бере участь у різноманітних видах діяльності та міжособистісних відносинах. У цей період вирішальну роль відіграють особисті переживання, когнітивні процеси та здатність формувати чітку моральну позицію [20].

Досліджуючи ціннісні орієнтації серед студентів, Коханова О. П. зазначає, що юнацький вік є важливим періодом для формування ціннісних орієнтацій, оскільки саме в цей час у молоді спостерігається високий рівень рефлексії, усвідомлення життєвого досвіду та самостійності в поведінці. З огляду на це, а також на важливість початку професійної

підготовки, дослідження життєвих цінностей студентів-першокурсників набуває особливої актуальності [16, с 111].

Кожухівська К. Та Самойленко О. В. Розглядали Сформованість ціннісних орієнтацій особистості оцінюється за трьома критеріями. **Інтелектуальний** критерій визначає рівень поінформованості дітей про цінності та їхній вплив на розвиток особистості. **Емоційно-ціннісний** критерій виявляє емоційне ставлення учнів до цінностей, їхню здатність оцінювати моральні аспекти життя. **Діяльнісно-практичний** критерій стосується уміння застосовувати моральні принципи у вирішенні повсякденних ситуацій. На основі цих критеріїв визначають рівень сформованості ціннісних орієнтацій учнів початкових класів: високий, середній або низький (Кожухівська К., Самойленко О. В., 2021).

У науковій статті Л.О. Коберник розглядається роль ціннісних орієнтацій у процесі формування особистості. Авторка підкреслює, що в умовах соціальних трансформацій та нестабільності відбувається переоцінка традиційної системи цінностей, що призводить до втрати чітких орієнтирів у суспільстві. У цьому контексті ціннісні орієнтації виступають як ключовий чинник, що забезпечує внутрішню цілісність особистості, регулює її поведінку та впливає на процес прийняття рішень.

Ціннісні орієнтації формуються на основі взаємодії раціональної, емоційної та вольової сфер психіки й проявляються як усвідомлені переконання, які визначають пріоритети людини, її цілі, мотивацію та життєві стратегії. Вони є результатом процесу інтеріоризації – засвоєння соціальних цінностей, що згодом трансформуються у внутрішні переконання й установки. Згідно з дослідженням, важливо розрізняти саму цінність як об'єктивну категорію та ціннісну орієнтацію як її суб'єктивне відображення.

Система ціннісних орієнтацій виконує низку функцій: диференційної, інтегративної, смислотворчої, цільовизначальної, регулятивної, а також комунікативної. Вона дозволяє особистості співвідносити власні потреби з соціальними нормами, слугує основою для ухвалення рішень і визначення життєвих пріоритетів. При цьому структура особистісних цінностей не є вродженою, а формується в результаті свідомого опрацювання дійсності.

Формування ціннісних орієнтацій має динамічний характер, що обумовлений напруженням між тенденцією до збереження традиційних цінностей і прагненням до змін під впливом історичних та соціальних обставин. Як зазначає Коберник, ціннісні орієнтації не лише визначають поведінку індивіда, але й формують загальну життєву перспективу, виступаючи внутрішнім механізмом особистісного розвитку й самореалізації (Коберник, 2008).

Піроженко (2024) розглядає формування ціннісних орієнтацій у дітей як процес, що має чітко виражену вікову динаміку та поступовий характер. На ранніх етапах дошкільного дитинства цінності ще не виконують функції регуляції поведінки, однак засвоюються через наслідування дорослим, емоційне включення у соціальні ситуації, спільну діяльність та позитивне підкріплення. Дитина на цьому етапі здебільшого орієнтується на зовнішню оцінку, а не на внутрішнє моральне переконання.

У старшому дошкільному віці (приблизно 6–7 років) починає формуватися здатність до усвідомленого морального вибору. Ціннісні орієнтації поступово переходять на рівень внутрішньої регуляції: дитина здатна самотійно ініціювати дії, керуючись уявленнями про добро, справедливість, відповідальність. Моральні норми перестають бути лише зовнішніми зразками поведінки, а перетворюються на внутрішньо прийняті переконання.

Особлива увага приділяється розмежуванню термінальних і інструментальних цінностей. Термінальні цінності відображають бажані життєві цілі (наприклад, доброзичливість або гідність), тоді як інструментальні - це засоби, за допомогою яких дитина може досягати цих цілей (наприклад, відповідальність, чесність, чуйність). Засвоєння відбувається у формі поступового переходу від емоційного переживання до когнітивного усвідомлення і, зрештою, до практичної реалізації у поведінці.

Авторка також наголошує на важливості умов, що сприяють ефективному формуванню ціннісних орієнтацій. До таких належать емоційно позитивне спілкування з дорослими, включення дитини в ситуації морального вибору, створення виховного середовища, яке підтримує розвиток суб'єктної позиції та ініціативності. Значущу роль у цьому відіграють як безпосереднє оточення дитини (родина, педагоги, ровесники), так і моральна атмосфера освітнього простору, яка створює умови для емоційного проживання та осмислення цінностей (Піроженко, 2024).

Ціннісні орієнтації формуються під впливом індивідуального досвіду, переживань та соціального оточення, і мають ієрархічну структуру. Найвищий рівень цієї ієрархії становить світогляд, що визначає загальну спрямованість особистості. Найбільш конкретний елемент - ставлення до власного життя як життєвої цінності.

Цінності поділяють на предметні (об'єкти діяльності, соціальні явища) та суб'єктні (норми, критерії оцінки). Також розрізняють соціальні (суспільні) і особистісні цінності: перші трансформуються в другі через індивідуальну діяльність.

Ієрархія ціннісних орієнтацій залежить від віку, статі, виховання та соціального оточення. Основа цієї структури формується в дитинстві, а

стабільність досягається наприкінці дошкільного віку. У процесі соціалізації особистість змінює пріоритети - від егоцентричних до соціально значущих цінностей (Барановська, 2000, с. 12–16).

Висновки до розділу 1

У результаті теоретичного аналізу було встановлено, що конфлікт є складним соціально-психологічним явищем, яке проявляється як зіткнення протилежних інтересів, цілей, цінностей чи позицій між індивідами або групами. У психологічному контексті конфлікти розглядаються як важливий механізм регулювання міжособистісних взаємин, здатний мати як конструктивні, так і деструктивні наслідки.

Конфліктність особистості визначається як її схильність до участі у конфліктних ситуаціях, що зумовлена як внутрішніми психологічними характеристиками (темперамент, емоційна стабільність, рівень саморегуляції), так і зовнішніми соціальними чинниками. Основними стратегіями поведінки у конфлікті виступають: конкуренція, співпраця, компроміс, уникнення та пристосування. Вибір стратегії залежить від індивідуальних особливостей, досвіду, рівня емоційного інтелекту, а також ціннісних орієнтацій.

Ціннісні орієнтації є ядром особистості, що формує її ставлення до себе, інших людей та світу в цілому. Вони виконують низку важливих функцій: регулятивну, смислотворчу, мотиваційну, інтегративну. Формування ціннісних орієнтацій є результатом тривалої взаємодії біологічних, соціальних, культурних і психологічних чинників, а їх структура є динамічною та індивідуальною.

Таким чином, можна зробити висновок, що система ціннісних орієнтацій особистості значною мірою зумовлює її поведінкові реакції в конфліктних ситуаціях. Теоретичне підґрунтя дозволяє перейти до емпіричного дослідження взаємозв'язку між зазначеними феноменами.

РОЗДІЛ 2. Емпіричне дослідження зв'язку ціннісних орієнтацій особистості зі стратегіями поведінки у конфліктних ситуаціях

2.1 Програма та методичний інструментарій емпіричного дослідження

Проаналізувавши тему теоретично, закономірним етапом є емпіричне дослідження. Воно відбувалось шляхом опитування респондентів. В ньому взяло участь 32 людей, 20 жінок та 12 чоловіків, наймолодший респондент є віком до 16 років, а старший більше 50. Найбільша кількість респондентів знаходиться у віковому діапазоні 45-49 (11 учасників). По 6 респондентів налічує вікові групи 17-19 та 20-24. Віком від 40 до 44 прийняло участь троє людей. У групі 30-34 та 35-39 по 2 респонденти.

Важливим у цьому дослідженні є визначити саме стратегії поведінки у конфлікті. Для цього була використана методика діагностики стратегій розв'язання конфліктних ситуацій Д. Джонсона і Ф. Джонсона (адаптований варіант Т. Д. Кушнірук). Вона дає змогу оцінити, яку саме стратегію - співпраці, компромісу, уникнення, суперництва чи пристосування - найчастіше обирає респондент у конфліктних ситуаціях, а також проаналізувати взаємозв'язок цих стратегій з іншими психологічними характеристиками.

Тест на оцінку самоконтролю в спілкуванні (М. Снайдер) За Н. П. Науменко, самоконтроль - це здатність особистості свідомо керувати собою, регулювати власну поведінку та емоції, зберігати внутрішню рівновагу і ефективність дій навіть у складних обставинах. Розвинений самоконтроль передбачає здатність особистості навіть у складних або надзвичайних обставинах зберігати внутрішню рівновагу, керувати емоціями на основі свідомого контролю та не допускати емоційної дезорганізації [23]. Тож ця методика буде доречною у дослідженні поведінки у конфлікті.

Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича обрана для дослідження цінностей. Вона проводиться шляхом ранжування цінностей, кожен респондент встановлює їх в порядку від найбільш значущих до найменш вагомих. Завдяки цій методиці можна виявити, які життєві орієнтири впливають на поведінку респондента, зокрема в конфліктних ситуаціях, та як система цінностей корелює з обраними стратегіями поведінки.

2.2 Аналіз емпіричного дослідження

2.2.1 Аналіз емпіричних показників

У дослідженні взяли участь 32 особи, з них 12 чоловіків (37,5%) і 20 жінок (62,5%) різних вікових груп.

Вивчення взаємозв'язку ціннісних орієнтацій особистості та стратегій поведінки у конфлікті спирається, перш за все, на ідентифікацію найбільш властивих вибірці стратегій реагування у конфлікті. Саме тому першим етапом математико-статистичної обробки даних є визначення провідних стратегій розв'язання конфліктних ситуацій на основі методики Д. Джонсона і Ф. Джонсона (адаптований варіант Т. Д. Кушнірук). Результати наведені у таблиці нижче.

Таблиця 1

Описові статистики за шкалами методики діагностики стратегій розв'язання конфліктних ситуацій

	N	Mean	Median	SD
Примус (акула)	32	22.9	23.0	3.95
Згладжування (плюшевий ведмедик)	32	23.1	23.5	5.24
Компроміс (лисиця)	32	23.5	24.0	3.57
Конфронтація (сова)	32	25.4	25.5	3.25
Втеча (черепаха)	32	23.4	23.0	3.97

Як свідчать дані описових статистик, наведені у таблиці 1, найбільш вираженою у вибірці є стратегія конфронтації ($M=25,4$; $SD=3,25$), яка за методикою Д. Джонсона та Ф. Джонсона (адаптації Кушнірук) передбачає відкрите, але конструктивного зіткнення позицій. Найменш вираженою виявилась стратегія примусу ($M=22,9$; $SD=3,95$), що вказує на загальну тенденцію до уникнення домінування та відкритого нав'язування власної позиції у конфлікті. Разом з тим, можемо побачити, що інші стратегії, до прикладу згладжування, має близьке значення до попередньої стратегії ($M=23,1$; $SD=5,24$), проте з суттєво більшим значенням стандартного відхилення. Це може вказувати на тенденцію до використання різних форм реагування у конфлікті залежно від ситуації та контексту, тобто поведінкову гнучкість досліджуваних.

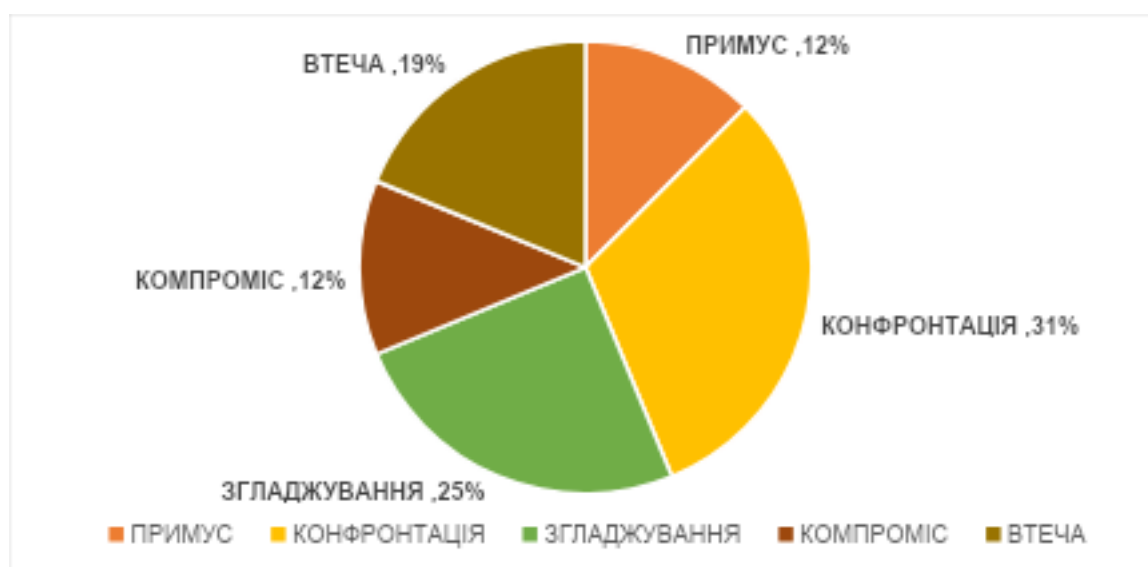

Рис. 1. Кількісний розподіл досліджуваних за домінуючою стратегією поведінки у конфлікті

Розподіл досліджуваних за домінуючою стратегією показав, що найпоширенішою є конфронтація – їй надають перевагу 31,3 % респондентів. Вказане узгоджується з даними описових статистик. Другою за частотою є стратегія згладжування – 25 %, третьою – втеча (18,8%).

Найменш поширеними серед досліджуваних у частотному плані є компроміс та примус (по 12.5%).

Як відомо, вибір тієї чи іншої стратегії конфліктної взаємодії зумовлений низкою особистісних чинників, зокрема здатністю регулювати власні поведінкові прояви. Важливу роль у побудові взаємодії відіграє комунікативний самоконтроль як здатність адаптувати свою поведінку до соціального контексту, що є ключовим у конфліктній взаємодії.

Таблиця 2

Описові статистики за результатами тесту на оцінку самоконтролю в спілкуванні (М. Снайдер)

	Самоконтроль у спілкуванні
N	32
Mean	5.06
Median	5.00
SD	2.21

Як бачимо з таблиці вище, середнє значення показника самоконтролю у спілкуванні згідно з ключем методики відповідає середньому рівню ($M=5,06$; $SD=2,21$). Значення стандартного відхилення $SD=2,21$ свідчить про помірну варіативність даного показника у вибірці. На основі отриманих результатів можемо узагальнити, що в середньому досліджувані демонструють помірний рівень самоконтролю, що характеризується балансом між здатністю підлаштовувати свою поведінку під загальноприйняті норми і збереженістю індивідуального компоненту.

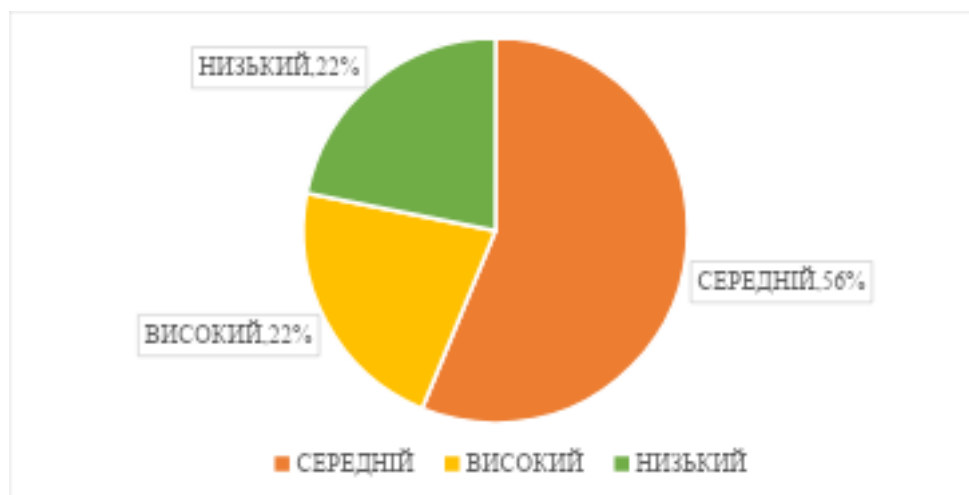

Рис. 2. Кількісний розподіл досліджуваних за рівнем самоконтролю у спілкуванні

Викладене вище підтверджується також результатами частотного аналізу, згідно якого більше половини досліджуваних 56 % (18 осіб) виявили середній рівень самоконтролю. 22 % (7 осіб) мають високий рівень самоконтролю, тобто схильні ретельно контролювати свою поведінку. Ще 22 % (7 осіб) мають низький рівень самоконтролю, можуть виявляти імпульсивність і нижчу чутливість до соціального контексту.

У рамках нашого дослідження особливий інтерес представляє можливий взаємозв'язок між стратегіями розв'язання конфліктних ситуацій і рівнем самоконтролю у спілкуванні. З метою знаходження потенційної обумовленості вказаних феноменів нами був застосований кореляційний аналіз. Повна кореляційна матриця за результатами процедури наведена у додатку Б.

Таблиця 3

Результати кореляційного аналізу вираженості стратегій розв'язання конфліктних ситуацій і рівня самоконтролю у спілкуванні

		Самоконтроль у спілкуванні
Примус	Spearman's rho	-0.055
	df	30
	p-value	0.763
Згладжування	Spearman's rho	0.035
	df	30
	p-value	0.849
Компроміс	Spearman's rho	-0.167
	df	30
	p-value	0.361
Конфронтація	Spearman's rho	0.097
	df	30
	p-value	0.599
Втеча	Spearman's rho	-0.284
	df	30
	p-value	0.115

Отримані результати вказують на відсутність статистично значущих зв'язків між рівнем самоконтролю у спілкуванні та стратегіями вирішення конфліктних ситуацій (у всіх випадках $p > 0,005$). А отже можемо зробити попередній висновок, що рівень самоконтролю у спілкуванні не має визначального впливу на вибір тієї чи іншої стратегії розв'язання конфлікту в межах досліджуваної вибірки. Відтак, вибір стратегії опосередковується іншими чинниками, зокрема, згідно нашого основного припущення, ціннісними орієнтаціями особистості.

Керуючись основною метою нашого дослідження – виявити та охарактеризувати зв'язок ціннісних орієнтацій особистості зі стратегіями поведінки у конфліктних ситуаціях – спершу нами було здійснене дослідження ціннісного профілю вибірки на основі методики «Ціннісні орієнтації» М. Рокича. Нижче наводимо результати ранжування за середнім значенням термінальних та інструментальних цінностей. Для повноти аналізу були також розраховані медіана та стандартне відхилення.

Таблиця 4

Результати ранжування інструментальних цінностей

Термінальні цінності	Mean	Median	SD	Ранг
Здоров'я (фізичне і психічне)	3.94	2	4.5	1
Любов (духовна і фізична близькість)	6.94	5.5	5.36	2
Впевненість у собі	7.78	6	5.28	3
Матеріально забезпечене життя	7.88	7.5	4.45	4
Щасливе сімейне життя	7.94	5	5.99	5
Наявність гарних і вірних друзів	8.44	7.5	4.61	6
Свобода	8.53	7.5	4.79	7
Активне діяльне життя	9.34	9.5	5.34	8
Життєва мудрість	9.44	9	5.82	9
Цікава робота	9.63	9.5	4.55	10
Пізнання	9.63	10	3.96	10
Розвиток	9.72	10.5	3.85	12
Продуктивне життя	10.25	10	4.38	13
Розваги	11.53	12	3.93	14
Краса природи і мистецтва	11.91	12.5	4.69	15
Суспільне визнання	12.06	11	3.93	16
Творчість	12.59	14.5	4.73	17
Щастя інших	13.47	15	4.74	18

Як бачимо з таблиці вище, провідним у системі термінальних цінностей досліджуваних є здоров'я ($M=3,94$; $SD=4,5$). Саме воно посідає 1-ше місце у загальному рангу. Також у першу трійку увійшли любов ($M=6,94$; $SD=5,36$), та впевненість у собі ($M=7,78$; $SD=5,28$), які посіли відповідно 2-ге та 3-тє місце.

Такі цінності як щастя інших ($M=13,47$; $SD=4,74$), творчість ($M=12,59$; $SD=4,73$), суспільне визнання ($M=12,06$; $SD=3,93$) виявилися найменш пріоритетними у нашій вибірці.

Таблиця 5

Результати ранжування інструментальних цінностей

Інструментальні цінності	Mean	Median	SD	Ранг
Освіченість	7.03	6.5	4.58	1
Раціоналізм	7.25	8	4.68	2
Життєрадісність	7.44	6	5.07	3
Чесність	7.53	5.5	5.38	4
Незалежність	8	6.5	4.79	5
Відповідальність	8.63	9	5.4	6
Високі запити	8.88	9.5	5.07	7
Самоконтроль	9.38	10.5	4.98	8
Сміливість у відстоюванні своєї думки	9.41	10	5.08	9
Тверда воля	9.47	9.5	4.68	10
Широта поглядів	9.47	8	5.19	10
Вихованість	9.69	9.5	4.77	12
Чуйність	10.47	10	5.58	13
Ретельність	10.53	11	4.69	14
Терпимість	10.59	10.5	4.96	15
Акуратність	11.22	11	4.98	16
Ефективність у справах	11.44	13	4.94	17
Непримиренність до недоліків	14.59	15.5	3.88	18

На перший трьох місцях серед інструментальних цінностей опинилися освіченість ($M=7,03$; $SD=4,58$), раціоналізм ($M=7,25$; $SD=4,68$) та життєрадісність ($M=7,44$; $SD=5,07$). Така конфігурація цінностей вказує на прагнення до розвитку, зрілості поглядів та позитивного сприйняття світу.

Найменш значущими виявилися такі цінності, як непримиренність до недоліків ($M=14,59$; $SD=3,88$), ефективність у справах ($M=11,44$; $SD=4,94$), акуратність ($M=11,22$; $SD=4,98$).

Таким чином, бачимо, що у структурі ціннісних орієнтацій досліджуваних домінують універсальні екзистенційно орієнтовані цінності, такі як здоров'я, любов, впевненість у собі, а також риси, пов'язані з і внутрішньою свободою і раціональним мисленням.

2.2.2 Аналіз зв'язку ціннісних орієнтацій особистості зі стратегіями поведінки у конфліктних ситуаціях

Оскільки предметом нашого дослідження є зв'язок стратегій поведінки у конфлікті з ціннісними орієнтаціями особистості, наступним кроком є здійснення кореляційного аналізу за ранговим критерієм Спірмена. Результати наведені у додатках В і Г. **При інтерпретації результатів була врахована логіка рангів, а саме, згідно методики М. Рокича, вищий ранг означає нижчу суб'єктивну значущість цінності (тобто меншу важливість для респондента).**

Результати кореляційного аналізу стратегій поведінки у конфлікті і термінальних цінностей особистості (додаток В) показали низку статистично значущих зв'язків, які проливають світло на ціннісні детермінанти конфліктної поведінки досліджуваних.

Зокрема, встановлено, що цінність активного життя має пряму статистично значущу кореляцію зі стратегією «втеча» (черепеха) ($r=0,485$; $p=0,005$). В урахуванням логіки рангів, це означає, що чим менш активна життєва позиція і загальна включеність в життя у досліджуваного, тим

більш властивою для нього є стратегія уникнення у конфліктних ситуаціях, що проявляється в ігноруванні відкритого протистояння.

Цінність «здоров'я (фізичне і психічне)» виявилася пов'язаною зі стратегією «примус» (акула) ($r=0,549$; $p=0,001$). Відповідно менше прагнення до збереження здоров'я (вочевидь психічного і психологічного самопочуття) обумовлюється прагненням нав'язування власної позиції або обмеження дій опонента. Дана стратегія є доволі ресурсозатратною, а отже, не спрямованою на збереження здоров'я, – як фізичного, так і психічного. Примітно, що подібну тактику можемо спостерігати і у досліджуваних, які цінують «матеріально забезпечене життя», яке корелює зі стратегією «конфронтація» ($r=0,444$; $p=0,011$).

У той же час, цінність «свобода» виявила негативний зв'язок із зазначеними вище стратегіями, а саме: «примусом» ($r=-0,419$; $p=0,017$), «конфронтацією» ($r=-0,372$; $p=0,036$). Такий результат є логічним, адже люди, для яких свобода виступає провідною життєвою установкою, з більшою ймовірністю будуть використовувати проактивні стратегії поведінки.

Привертають увагу результати, пов'язані з цінністю «щасливе сімейне життя», яка обернено помірно корелює зі стратегією «компроміс» (лисиця) ($r=-0,448$; $p=0,010$) та «втеча» (черепашка) ($r=-0,458$; $p=0,008$). Такий результат може бути свідченням того, що гармонійні стосунки в сім'ї є результатом глибокої міжособистісної роботи, зокрема і взаємних поступок (компроміс), так і уникнення конфлікту взагалі (втеча). При цьому, слід зауважити, що останнє може нести в собі приховану загрозу, оскільки тривале ігнорування (втеча) може спровокувати затяжний латентний конфлікт, який може мати деструктивний вплив на сімейне життя, попри видиме благополуччя.

Результати кореляційного аналізу інструментальних цінностей і стратегій поведінки у конфліктних ситуаціях (додаток Г) також показали наявність низки статистично значущих зв'язків.

Як бачимо з таблиці у додатку Г, цінність «життєрадісність» має слабку обернену кореляцію зі стратегією «згладжування» ($r=-0,350$; $p=0,049$). Це може свідчити про те, що життєрадісні особистості більш схильні до мирного врегулювання конфліктних ситуацій, з мінімальними психологічними затратами.

Також було виявлено обернену кореляцію між цінністю «відповідальність» та стратегією «примус» ($r=-0,361$; $p=0,043$), що вказує на те, що досліджувані з високим рівнем відповідальності більш схильні нав'язувати свою точку зору. Можна припустити, що відповідальні особистості є більш вимогливими як до себе, так і до оточуючих і тяжіють до єдино правильної (на їх думку) позиції у конфлікті, наслідком чого є нав'язування своєї точки зору. У протилежному – прямому – напрямку проявляється кореляція між цінністю «самоконтроль» та стратегією «примус» ($r=0,367$; $p=0,039$). Кореляція є слабкою, проте статистично значущою. Це може вказувати на те, що люди з низьким рівнем самоконтролю не здатні до конструктивних стратегій поведінки. А примус у даному випадку може виступати наслідком імпульсивної поведінки за відсутності належного самоконтролю.

Цінність «чесність» показала обернений помірний зв'язок зі стратегією «конфронтація» (сова) ($r=-0,402$; $p=0,022$). Цей зв'язок може пояснюватися тим, що чесні люди схильні по прямої взаємодії. Таким чином, дана категорія досліджуваних тяжіє до прямих і відкритих шляхів вирішення конфлікту.

Висновки до розділу 2

Узагальнюючи результати проведеного дослідження можна зробити такі **висновки**.

Вивчення провідних стратегій вирішення конфліктних ситуацій у вибірці показало, що найбільш характерною для представників досліджуваної вибірки є стратегія конфронтації, а найменш характерною – примус (результат на основі середніх значень).

Аналіз ціннісних орієнтацій засвідчив пріоритетність таких термінальних цінностей, як здоров'я, любов і впевненість у собі, а серед інструментальних – освіченість, раціоналізм і життєрадісність.

Було виявлено низку кореляційних зв'язків між окремими термінальними ціннісними орієнтаціями і стратегіями поведінки у конфлікті. А саме, активне діяльне життя помірно корелює зі стратегією втечі; цінність здоров'я позитивно пов'язана зі стратегією примусу; матеріально забезпечене життя – зі стратегією конфронтації. Водночас цінність свободи виявилася обернено пов'язаною з примусом та конфронтацією. Цінність щасливого сімейного життя також обернено корелює зі стратегіями компромісу і втечі.

Інструментальні цінності, які мають значущі кореляції зі стратегіями конфліктної поведінки наступні: життєрадісність слабо обернено корелює зі згладжуванням, відповідальність – з примусом. Самоконтроль прямо корелює з примусом, а чесність обернено пов'язана з конфронтацією.

Отже, отримані дані свідчать, що ціннісні орієнтації особистості мають зв'язок зі стилями вирішення конфліктних ситуацій, що може бути враховане при роботі психолога з корекції неконструктивних способів взаємодії особистості з оточуючими.

ВИСНОВКИ

У межах бакалаврської роботи було проведено теоретичний та емпіричний аналіз взаємозв'язку стратегій поведінки у конфлікті та ціннісних орієнтацій особистості.

На основі опрацювання наукових джерел з'ясовано, що конфлікт є важливим психологічним механізмом регулювання соціальних взаємин, а стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях формуються під впливом як особистісних характеристик, так і соціальних умов. Разом із тим, аналіз літератури дозволив припустити, що ціннісні орієнтації також можуть впливати на вибір стратегії поведінки у конфлікті, оскільки вони відображають глибинні установки особистості щодо себе, інших і світу.

У процесі емпіричного дослідження було виявлено низку статистично значущих зв'язків між окремими цінностями та стратегіями поведінки у конфліктних ситуаціях. Зокрема, серед термінальних цінностей цінність «здоров'я» позитивно пов'язана зі стратегією примусу, «матеріально забезпечене життя» - із конфронтацією, а «активне діяльне життя» - з втечею. Натомість цінність «свобода» має обернений зв'язок із примусом та конфронтацією, а «щасливе сімейне життя» - з компромісом і втечею. Серед інструментальних цінностей виявлено обернений зв'язок між «життєрадісністю» та згладжуванням, між «відповідальністю» та примусом, а також прямий зв'язок між цінністю «самоконтроль» та тією ж стратегією. Цінність «чесність» виявилася обернено пов'язаною з конфронтацією.

Таким чином, результати дослідження підтвердили наявність зв'язку між системою ціннісних орієнтацій особистості та її стратегіями поведінки у конфліктних ситуаціях. Виявлені кореляції свідчать про те, що цінності можуть опосередковано впливати на вибір поведінкових моделей у

ситуаціях конфлікту. Це відкриває перспективи подальшого дослідження в цьому напрямі, а також дає підстави для практичного застосування результатів у психологічному консультуванні, профілактиці деструктивної конфліктності та розвитку конструктивних способів взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барановська, Н. А. (2000). *Аспекти взаємовпливу ціннісних орієнтацій та структури міжособистісних відносин* [Дипломна робота].
2. Берегова, Н. П., Джигун, Л. М., & Ігумнова, О. Б. (2022). Психологічні особливості ціннісних орієнтацій особистості юнацького віку. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*, 33(3), 54–58. <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2022.3/09>
3. Бондарчук, Д. П. (2022). *Вплив емоційного інтелекту осіб юнацького віку на стратегії поведінки в конфлікті (Кваліфікаційна робота магістра)*. Національний авіаційний університет.
4. Бортун, Б. О. (2019). Конструктивна конфліктність як показник психологічного здоров'я особистості. Національний технічний університет України «КПІ імені Ігоря Сікорського».
5. Бутківська, Т. В. (1997). Проблема цінностей у соціалізації особистості. У О. В. Сухомлинська (Ред.), *Цінності освіти і виховання: Науково-методичний збірник* (с. 27–31). АПН України.
6. Власенко, І. А., & Кутіщенко, В. П. (2022). Конструктивна поведінка людини в конфлікті: Погляд фахівців. *Габітус*, (36), 139–144. <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.36.22>
7. Дзюба, Т. М. (2005). *Комплекс методик для діагностики психологічної готовності керівника школи до взаємодії в умовах конфлікту*. Полтава: ПОППО.
8. Дуткевич, Т. В. (2005). *Конфліктологія з основами психології управління: Навчальний посібник*. Київ: Центр навчальної літератури.
9. Долинська, Л. В., & Матяш-Заяц, Л. П. (2010). *Психологія конфлікту: Навчальний посібник*. Київ: Каравела.

10. Жураковська, Д. А., & Гудима, О. В. (2015). Ціннісні орієнтації в структурі особистості. *Соціальна психологія*, (4[36]), 65–73.
11. Жирун, О. А. (2007). Ціннісні орієнтації як елементи моральної свідомості особистості. *Вісник НТУУ “КПІ”. Науково-методичний серія*, (17), 17–23. <https://core.ac.uk/display/47230024>
12. Кoberник, Л. О. (2008). Роль та місце ціннісних орієнтацій у формуванні особистості. *Психолого-педагогічний збірник*, 1–15.
13. Кожухівська, К., & Самойленко, О. В. (2021). Класифікації і структура ціннісних орієнтацій особистості. У II Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Початкова освіта: історія, проблеми, перспективи» (с. 76). Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя.
14. Коляда, Н. В., & Тарасова, Т. Б. (2024). *Психологічні особливості формування ціннісних орієнтацій в юнацькому віці*. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України.
15. Кононенко, О. І., Кононенко, А. О., Крошка, К. І., & Бази́ка, Є. Л. (2023). Життєстійкість та ціннісні орієнтації особистості як психологічні ресурси її психологічного здоров'я. *Наукові перспективи*, 9(39), 565–575.
[https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-9\(39\)-565-575](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-9(39)-565-575)
16. Коханова, О. П. (2015). Цінності та ціннісні орієнтації, їх роль у розвитку особистості. *Науковий вісник ХДУ. Серія: Психологічні науки*, 3, 108–112.
17. Ложкін, Г. В., & Пов'якель, Н. І. (2006). *Психологія конфлікту: Теорія і сучасна практика*. Кондор.
18. Ложкін, Г. В., & Пов'якель. (2007). *Психологія конфлікту: Теорія і сучасна практика: Навчальний посібник*.
19. Матяж, С. В., & Березянська, А. О. (2013). Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості.

20. Михайлишин, У. Б., Завацький, В. Ю., & Гетта, О. М. (б. д.). *Психологічні особливості впливу ціннісних орієнтацій на формування особистості в юнацькому віці*. Ужгород: Ужгородський національний університет.
21. Мазур, Н. А., & Дружиніна, Ю. Ю. (2024). Ціннісні орієнтації як чинник формування особистості в юнацькому віці. У *Актуальні проблеми гуманітарних і природничих наук: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 16–17 травня 2024 р.)* (с. 315–317). Західноукраїнський національний університет.
22. Нагаєв, В. М. (2016). *Конфліктологія: навчальний посібник*. Київ: Центр учбової літератури.
23. Науменко, Н. П. (2023). Вплив індивідуального сприйняття життєвих ситуацій та самоконтролю на розвиток психічних станів особистості. *Питання психології. Вісник НУОУ*, 6(76), 112–120.
<https://doi.org/10.33099/2617-6858-23-76-6-112-120>
24. Павлюченко, Г. (2020). *Характер впливу сиблінгових відносин на стратегії поведінки підлітків у конфліктній ситуації (Бакалаврська кваліфікаційна робота)*. Херсонський державний університет.
25. Піроженко, Т. О. (Ред.). (2024). *Регулююча дія ціннісних орієнтацій у житті дитини*. Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України.
26. Самойленко, О. (н.д.). *Діагностика стратегій розв'язання конфліктних ситуацій у групах різного гендерного наповнення* [Невиданий рукопис].
27. Сивогракова, З. А., & Алексєєнко, Н. В. (2020). *Психологія конфліктів. Соціально-психологічний вимір управління конфліктами: Конспект лекції*. УкрДУЗТ.

- 28.Шайгородський, Ю. (2009). Ціннісні орієнтації в психологічній структурі особистості. *Соціальна психологія*, (4[36]), 65–73.
- 29.Шиліна, А. А. (2023). *Сучасні концепції конфлікту. Визначення поняття «конфлікт». Функції конфлікту*. Харків: ХНУВС.
- 30.Щербань, А. Д. (2014). Ціннісні орієнтації особистості та їх класифікація. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*, (64), 194–198.
- 31.Ямницький, О. В. (2013). Ціннісні орієнтації в життєдіяльності особистості. *Питання нової психології*, (7–8), 117–121.
- 32.Чала, О. А. (2020). *Сутність та детермінанти деструктивної конфліктності особистості*.
- 33.Johnson, D. W., & Johnson, R. T. (1995). *Reducing school violence through conflict resolution. In Embracing Diversity: Effective Teaching*, Module 5: Conflict Resolution.
- 34.Thomas, K. W., & Kilmann, R. H. (1976). *Thomas-Kilmann Conflict Mode Instrument*. Xicom, Inc.

ДОДАТКИ

Додаток А

Кількісні характеристики вибірки досліджуваних

Frequencies of Стать

Стать	Counts	% of Total	Cumulative %
Жіноча	20	62.5%	62.5%
Чоловіча	12	37.5%	100.0%

Frequencies of Вік

Вік	Counts	% of Total	Cumulative %
До 16	1	3.1%	3.1%
17-19	6	18.8%	21.9%
20-24	6	18.8%	40.6%
30-34	2	6.3%	46.9%
35-39	2	6.3%	53.1%
40-44	3	9.4%	62.5%
45-49	11	34.4%	96.9%
50 та старше	1	3.1%	100.0%

Додаток Б

**Результати кореляційного аналізу вираженості стратегій
розв'язання конфліктних ситуацій і рівня самоконтролю у
спілкуванні**

Correlation Matrix							
		Самоконтроль у спілкуванні	Примус (акула)	Згладжуван ня (плюшевий ведмедик)	Компроміс (лисиця)	Конфронтація (сова)	Втеча (черепаха)
Самоконтроль у спілкуванні	Spearman's rho	—					
	df	—					
	p-value	—					
Примус (акула)	Spearman's rho	-0.055	—				
	df	30	—				
	p-value	0.763	—				
Згладжування (плюшевий ведмедик)	Spearman's rho	0.035	0.430	—			
	df	30	30	—			
	p-value	0.849	0.014	—			
Компроміс (лисиця)	Spearman's rho	-0.167	0.474	0.125	—		
	df	30	30	30	—		
	p-value	0.361	0.006	0.496	—		
Конфронтація (сова)	Spearman's rho	0.097	0.352	0.381	0.217	—	
	df	30	30	30	30	—	
	p-value	0.599	0.048	0.031	0.234	—	
Втеча (черепаха)	Spearman's rho	-0.284	0.223	0.011	0.522	0.049	—
	df	30	30	30	30	30	—
	p-value	0.115	0.220	0.953	0.002	0.788	—

Додаток В

**Результати кореляційного аналізу стратегій поведінки у конфліктних
ситуаціях і термінальних цінностей особистості**

		Примус (акула)	Згладжування (плюшевий ведмедик)	Компроміс (лисиця)	Конфронтація (сова)	Втеча (черепаха)
Активне діяльне життя	Spearman's rho	0.131	-0.061	0.037	0.047	0.485**
	df	30	30	30	30	30
	p-value	0.473	0.741	0.839	0.798	0.005
Життєва мудрість	Spearman's rho	0.103	0.010	0.116	-0.190	0.079
	df	30	30	30	30	30
	p-value	0.574	0.955	0.526	0.297	0.667
Здоров'я (фізичне і психічне)	Spearman's rho	0.549**	0.232	0.214	0.214	-0.036
	df	30	30	30	30	30

	p-value	0.001	0.202	0.240	0.240	0.846
Цікава робота	Spearman's rho	0.177	0.059	-0.194	0.198	0.172
	df	30	30	30	30	30
	p-value	0.332	0.748	0.287	0.278	0.347
Краса природи і мистецтва	Spearman's rho	-0.131	-0.246	-0.054	-0.226	0.236
	df	30	30	30	30	30
	p-value	0.475	0.174	0.770	0.214	0.193
Любов (духовна і фізична близькість)	Spearman's rho	0.316	0.055	0.111	-0.022	0.004
	df	30	30	30	30	30
	p-value	0.078	0.767	0.547	0.905	0.984
Матеріально забезпечене життя	Spearman's rho	0.287	0.039	0.161	0.444*	0.199
	df	30	30	30	30	30
	p-value	0.111	0.834	0.379	0.011	0.275
Наявність гарних і вірних друзів	Spearman's rho	-0.071	0.273	0.010	0.066	-0.037
	df	30	30	30	30	30
	p-value	0.700	0.131	0.956	0.718	0.842
Суспільне визнання	Spearman's rho	-0.011	-0.048	0.024	0.250	-0.130
	df	30	30	30	30	30
	p-value	0.954	0.796	0.895	0.167	0.477
Пізнання	Spearman's rho	0.089	-0.160	-0.011	-0.004	0.033
	df	30	30	30	30	30
	p-value	0.626	0.381	0.954	0.982	0.859
Продуктивне життя	Spearman's rho	-0.281	-0.342	-0.244	-0.040	-0.206
	df	30	30	30	30	30
	p-value	0.119	0.055	0.178	0.826	0.258
Розвиток	Spearman's rho	-0.073	0.021	-0.007	-0.020	-0.114
	df	30	30	30	30	30
	p-value	0.692	0.909	0.969	0.911	0.536
Розваги	Spearman's rho	-0.277	0.056	-0.214	0.213	-0.058
	df	30	30	30	30	30
	p-value	0.124	0.761	0.241	0.241	0.753
Свобода	Spearman's rho	-0.419*	-0.137	0.022	-0.372*	-0.004
	df	30	30	30	30	30
	p-value	0.017	0.454	0.903	0.036	0.983
Щасливе сімейне життя	Spearman's rho	-0.229	-0.066	-0.448*	0.051	-0.458**
	df	30	30	30	30	30
	p-value	0.207	0.719	0.010	0.780	0.008

Щастя інших	Spearman's rho	-0.070	-0.029	0.211	-0.060	0.058
	df	30	30	30	30	30
	p-value	0.702	0.873	0.246	0.745	0.753
Творчість	Spearman's rho	-0.251	-0.074	-0.088	-0.342	0.023
	df	30	30	30	30	30
	p-value	0.165	0.687	0.631	0.055	0.899
Впевненість у собі	Spearman's rho	-0.029	0.163	0.294	-0.150	-0.149
	df	30	30	30	30	30
	p-value	0.873	0.372	0.103	0.412	0.415

Додаток Г

Результати кореляційного аналізу стратегій поведінки у конфліктних ситуаціях і інструментальних цінностей особистості

		Примус (акула)	Згладжування (плюшевий ведмедик)	Компроміс (лисиця)	Конфронтація (сова)	Втеча (черепаха)
Акуратність	Spearman's rho	-0.046	-0.137	-0.177	0.062	-0.093
	df	30	30	30	30	30
	p-value	0.803	0.455	0.333	0.736	0.614
Вихованість	Spearman's rho	0.086	-0.145	-0.208	0.136	-0.136
	df	30	30	30	30	30
	p-value	0.641	0.427	0.253	0.460	0.459
Високі запити	Spearman's rho	-0.032	-0.166	0.099	0.089	-0.007
	df	30	30	30	30	30
	p-value	0.860	0.363	0.588	0.627	0.968
Життєрадісність	Spearman's rho	-0.324	-0.350*	-0.136	-0.167	0.144
	df	30	30	30	30	30
	p-value	0.070	0.049	0.458	0.362	0.432
Ретельність	Spearman's rho	0.164	0.160	-0.127	-0.163	-0.027
	df	30	30	30	30	30
	p-value	0.371	0.382	0.490	0.372	0.883
Незалежність	Spearman's rho	-0.016	-0.140	0.089	-0.239	0.174
	df	30	30	30	30	30
	p-value	0.929	0.445	0.629	0.189	0.341
Непримиренність до недоліків	Spearman's rho	-0.069	-0.152	0.165	0.126	0.148
	df	30	30	30	30	30
	p-value	0.709	0.406	0.368	0.493	0.420

Освіченість	Spearman's rho	-0.090	-0.230	0.030	0.148	0.189
	df	30	30	30	30	30
	p-value	0.625	0.206	0.871	0.419	0.300
Відповідальність	Spearman's rho	-0.361*	-0.252	-0.193	-0.039	-0.017
	df	30	30	30	30	30
	p-value	0.043	0.164	0.289	0.833	0.929
Раціоналізм	Spearman's rho	0.192	0.322	-0.043	0.208	-0.126
	df	30	30	30	30	30
	p-value	0.292	0.072	0.817	0.254	0.490
Самоконтроль	Spearman's rho	0.367*	0.294	0.278	0.151	-0.031
	df	30	30	30	30	30
	p-value	0.039	0.102	0.123	0.411	0.866
Сміливість у відстоюванні своєї думки	Spearman's rho	0.114	0.158	0.259	0.009	0.012
	df	30	30	30	30	30
	p-value	0.535	0.389	0.152	0.962	0.948
Тверда воля	Spearman's rho	-0.156	0.258	0.198	-0.077	0.054
	df	30	30	30	30	30
	p-value	0.394	0.155	0.277	0.674	0.768
Терпимість	Spearman's rho	0.163	0.117	-0.113	0.116	0.140
	df	30	30	30	30	30
	p-value	0.372	0.522	0.536	0.528	0.445
Широта поглядів	Spearman's rho	0.179	0.253	0.099	0.103	0.029
	df	30	30	30	30	30
	p-value	0.326	0.163	0.590	0.576	0.875
Чесність	Spearman's rho	-0.084	-0.067	-0.174	-0.402*	-0.297
	df	30	30	30	30	30
	p-value	0.646	0.716	0.341	0.022	0.099
Ефективність у справах	Spearman's rho	-0.262	0.169	-0.262	0.109	-0.247
	df	30	30	30	30	30
	p-value	0.148	0.355	0.147	0.552	0.173
Чуйність	Spearman's rho	0.149	-0.021	0.228	-0.129	0.226
	df	30	30	30	30	30
	p-value	0.416	0.910	0.210	0.482	0.214